

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
ЖАДЬКА КОСТЯНТИНА СТЕПАНОВИЧА на дисертаційну роботу
Хаврової Катерини Сергіївни «Інтелектуалізація діяльності торговельних
підприємств: концепція та методологія», подану на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка
та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Стратегічний розвиток національної економіки у якості вагової складової передбачає активне реформування сфери торгівлі як соціально-економічної системи. У зв'язку з цим, виникають нові вимоги до розвитку торговельних підприємств як первинної ланки цієї системи, одним з яких є необхідність інтелектуалізації їх діяльності. Зважаючи на мінливість зовнішнього середовища, де функціонують досліджувані підприємства, і ситуаційну специфіку ринку споживчих товарів в умовах глобалізації пропозиції і попиту, виникає необхідність пошуку дієвих засобів і інструментів досягнення високого рівня інтелектуальної активності людського потенціалу. З іншого боку, сучасна економіка все більше орієнтується на використання знань як виробничого ресурсу, що забезпечує інноваційний розвиток підприємств. Тож, в умовах конвергенції підприємств сфери торгівлі, які пропонують однакову продукцію за практично однаковою ціною, за посилення процесів глобалізації й обмеженого обсягу інформації про характеристику конкурентів більшого успіху досягне той господарюючий суб'єкт, який ефективно буде використовувати накопичені знання для підвищення ефективності функціонування.

Нагальною стає потреба в розробленні концептуальних та методологічних та методичних засад забезпечення інтелектуалізації діяльності підприємств, переосмислення і узагальнення різних поглядів на цей процес.

Подана до захисту дисертаційна робота розкриває теоретичні положення, науково-методологічні, методичні підходи та прикладні аспекти щодо концептуального бачення й стратегії управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств. А, отже, можна стверджувати, що дослідження є актуальним, має суттєву наукову і практичну значущість.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Аналіз положень дисертаційної роботи підтверджує, що вона виконувалася у безпосередньому зв'язку з тематикою науково-дослідних робіт Університету імені Альфреда Нобеля за темою: «Формування механізмів управління підприємствами» (номер державної реєстрації 0115U000062) та Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського за темами: «Соціально-економічні аспекти розвитку економіки підприємства» (номер державної реєстрації 0115U005055);

«Інтелектуалізація діяльності підприємств як умова інноваційного розвитку» (номер державної реєстрації 0119U101084); «Інноваційний розвиток підприємства в умовах постіндустріальної трансформації економіки» (номер державної реєстрації 0118U006409). В довідках про впровадження зазначається внесок здобувача у розробку концепції інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств, стратегії управління цим процесом, методології формування системи радарів для визначення форматів інтелектуалізаційної бізнес-моделі торговельних підприємств.

Розробки автора було використано для інформаційного обслуговування з питань інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств відділенням Донецької торгово-промислової палати у м. Маріуполі.

Отже, дисертаційна робота має тісний зв'язок з науковими програмами, темами, планами.

Ступінь обґрунтованості наукових положень висновків і рекомендацій дисертації. Відповідно до обраного напрямку досліджень, здобувачем сформульовано мету – наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств та виокремлені завдання, реалізація яких забезпечує досягнення мети та відповідних теоретико-методологічних і прикладних результатів, визначено об'єкт та предмет дослідження.

Обґрунтованість результатів дослідження підтверджується використанням в роботі широкого спектру загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що відповідає предмету та об'єкту дослідження, таких як ретроспективний аналіз, метод аналізу та синтезу, семантичний аналіз, структурно-логічний аналіз, порівняльний аналіз, статистичний аналіз, графічний метод, метод угруповань і класифікацій, економіко-математичні методи, метод когнітивного моделювання, емпіричний метод, метод експертних оцінок тощо.

Об'єктивність результатів дослідження підтверджується використанням офіційних статистичних матеріалів щодо інтелектуалізації діяльності України та торговельних підприємств східного регіону, зокрема. Достовірність вирішення поставлених наукових завдань підтверджується тим, що проведені дослідження здійснено з використанням нормативно-правових документів, аналітичних публікацій, інформаційних ресурсів мережі Інтернет.

Належна апробація теоретико-прикладних розробок на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, результативне впровадження авторських розробок у діяльність торговельних підприємств є підтвердженням достовірності й обґрунтованості отриманих результатів та пропозицій наукової новизни.

Дисертація завершується загальними висновками, які відображають найбільш суттєві здобутки автора у відповідності до поставлених завдань.

Таким чином, вищезазначене дозволяє констатувати, що викладені в дисертаційному дослідженні розробки, висновки, пропозиції та рекомендації відзначаються комплексним характером, логічністю і системністю подання, мають достатній рівень обґрунтованості і достовірності.

Наукова новина отриманих результатів. Ознайомлення зі змістом дисертації та автореферату дало змогу виокремити елементи наукової новизни у сформульованих автором положеннях дисертаційної роботи. До найбільш важливих результатів можна віднести такі наукові положення:

- поглиблено теоретичні аспекти інтелектуалізації діяльності підприємств як економічної категорії й визначального фактору їх розвитку (п. 1.1, с. 60-66); запропоновано досліджувати категорію розглядати як визначальний фактор розвитку підприємства, вплив якого встановлюється шляхом поєднання процесів створення інноваційних продуктів і послуг за рахунок залучення інтелектуальнозначущих здібностей і можливостей персоналу, що в результаті стає ресурсом інноваційності підприємства;

- удосконалено функціональну модель управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств (п. 1.2, с. 84-90), достоїнством якої є виділення об'єктів управління, а саме: інтелектуалізація діяльності як ресурс, інтелектуалізація діяльності як процес й інтелектуальна активність персоналу та побудова в межах зазначених елементів матриці, де відповідно до управлінських функцій (планування, організація, мотивація і контроль), визначаються напрями діяльності підприємства, реалізація яких забезпечує оцінку рівня його інтелектуалізації;

- досліджено і розвинуто теоретичні підходи до формування методологічної платформи управління інтелектуалізацією діяльності підприємств (п. 1.3, с. 106-112), де за алгоритмізацією послідовності визначення її рівня в межах складових функціональної моделі управління визначено завдання щодо інтелектуалізації діяльності за сферами відповідного функціонального спрямування;

- визначено формуючі елементи інтелектуалізації діяльності, їх взаємозв'язок і вплив на інноваційний розвиток торговельних через призму взаємопов'язаних категорій – інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал, інтелектуальна активність персоналу, інтелектуальний потенціал підприємств (п. 2.1, с. 124-126, 141-142). Представлення елементів за допомогою квадроеlementної структури інтелектуалізації дозволяє визначити проекцію векторів інтелектуалізації діяльності й вплив на інноваційний розвиток торговельних підприємств;

- розроблено концепцію інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств (п. 2.3, с. 158-160) у форматі блокової системи, що поєднує теоретико-методологічне підґрунтя, прикладні аспекти та ідентифікацію векторів розвитку персоналу і відповідні їм складові. За таким підходом визначено результати інтелектуалізації діяльності підприємств;

- упорядковано систему факторів-індикаторів, що впливають на стан інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств (п. 3.1, с. 175-182). Для цього узагальнено п'ять груп факторів (PESIT): політичні, економічні, соціальні, інституційні та технологічні; побудовано когнітивну карту, за якою за числом вихідних зв'язків фіксується наявність впливу факторів-індикаторів на стан інтелектуалізації діяльності з метою проведення корегуючих дій щодо її прискорення;

- визначено вплив факторів зовнішнього середовища на інтелектуалізацію діяльності торговельних підприємств (п. 3.2, с. 195-199) за модифікованим коефіцієнтом комплементарності, що розраховується за одиничними індикаторами політичних, економічних, соціальних, інституційних, технологічних факторів зовнішнього середовища й показує його сприятливість. Це дозволяє виділити групи критичних факторів, подолання впливу яких дозволяє усунути перешкоди щодо інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств;

- розвинуто теоретико-методичний підхід до оцінки складових компонентів інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств (п. 3.3, с. 211-218), в якому задіяно сукупність показників, на підставі значень яких розраховуються комплексні показники соціальної і інтелектоорієнтованої компонент та інтегральний показник інтелектуалізації діяльності, що у подальшому дозволяє визначити вплив кожної складової на інтелектуалізаційну діяльність, а також виділити показники-стимулятори і показники-дестимулятори й використати дану інформацію для прискорення інтелектуалізації на торговельних підприємствах;

- удосконалено методичний підхід до оцінки рівня інтелектоорієнтованої компоненти інтелектуалізаційної діяльності підприємства (п. 4.1, с. 226-231), за яким на підставі індикаторів, об'єднаних за кластерами кваліфікацій, здібностей, можливостей, експертним методом визначається її рівень відповідно до шкали Харрінгтона для цілей розробки рекомендацій для торговельних підприємств щодо напрямів досягнення прийнятних рівнів інтелектуалізації їх діяльності;

• - обґрунтовано механізм формування інтелектуалізаційної бізнес-моделі торговельних підприємств (п. 4.2, с. 245-249), який побудовано за багаторівневою схемою та який містить елементи, що включають відповідні дії щодо досягнення цілей формування бізнес-моделі, а саме: науково-теоретичний базис формування інтелектуалізаційної бізнес-моделі; сфери дослідження різних аспектів інтелектуалізації діяльності; оцінка рівня інтелектуалізації діяльності підприємства; розробка програми інтелектуалізації діяльності та мотиваційного механізму щодо підвищення інтелектуальної активності персоналу; реалізація програми підвищення рівня інтелектуалізації діяльності;

- запропоновано методологію формування системи радарів для визначення форматів інтелектуалізаційної бізнес-моделей торговельних підприємств на підставі інтегрального показника інтелектуалізації (п. 4.3, с. 250-257, 262), розрахованого за загальними показниками відповідно до кластерів індикаторів із

встановленням меж його рівнів згідно оціночної шкали Харрінгтона, та відповідної площі радарів, що дозволяє обрати один із форматів бізнес-моделі: інноваційний – з високим рівнем інтегрального показника; інтегрований – з прийнятним рівнем інтегрального показника; раціональний – з задовільним рівнем інтегрального показника; контентоорієнтований – з низьким рівнем інтегрального показника; диригування – з кризовим інтегрального показника;

- запропоновано науково-методичний підхід до вибору стратегії управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств (п. 5.1, с. 274-293), за яким на підставі процесно-аналітичного узагальнення виокремлено кроки і процедури зазначеного процесу. Це дозволяє за межами рівня інтелектуалізації діяльності та відповідно до базової платформи інтелектуалізації діяльності обирати найбільш прийнятну для кожного підприємства стратегію управління та розробляти програму реалізації обраної стратегії й визначати результативність її впровадження;

- розвинуто концептуальний базис формування мотиваційного механізму (п. 5.2, с. 304-311) щодо підвищення інтелектуальної активності персоналу торговельних підприємств шляхом введення додаткових елементів, серед яких: розвиток інтелектуальної активності й комунікацій та система мотивації.

Викладені та обґрунтовані в дисертації нові теоретичні твердження, ідеї, положення та практичні рекомендації отримані дисертантом на основі оригінального авторського підходу до системного вирішення актуальної наукової проблеми прискорення інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств.

Теоретична та практична значущість наукових результатів. Теоретичне значення роботи полягає у збагаченні науки методологією управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що окремі наукові положення дисертаційної роботи доведені до конкретних пропозицій щодо формування складових процесу та результативності інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств. До основних результатів прикладного характеру слід зарахувати: методичний підхід до оцінки рівня інтелектуоорієнтованої компоненти; методологію формування системи радарів для визначення формату інтелектуалізаційної бізнес-моделі торговельних підприємств; науково-методичний підхід до обґрунтування вибору стратегії управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств. Впровадження цих розробок у практику діяльності торговельних підприємств (ТОВ «Полімакс Донбас» (довідка № 9/21 від 23.03.2019 р.); гіпермаркетів ТОВ «Епіцентр К» (довідка № 11/2018 від 03.10.2018 р.); супермаркетів «Сільпо» ТОВ «Фоззі-фуд» (довідка № 08/030 від 14.02.2019 р.); підприємств ТОВ «Еталон-Family» (довідка № 12/031 від 14.10.2018 р.) стало підґрунтям для визначення шляхів прискорення інтелектуалізації та напрямів досягнення прийнятних рівнів інтелектуалізації діяльності досліджуваних підприємств.

Позитивним є те, що результати наукових досліджень автора були використані в діяльності відділення Донецької торгово-промислової палати у м. Маріуполі для здійснення інформаційного обслуговування з питань інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств (довідка № 02/2038 від 15.02.2020 р.).

Основні теоретичні та науково-методичні положення дисертаційної роботи впроваджені в освітньому процесі Університету імені Альфреда Нобеля для розробки навчально-методичного забезпечення дисциплін «Економіка торгівлі», «Управління персоналом», «Технологія організації командної роботи» (довідка № 983 від 27.12.2019 р.) та Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського в процесі викладання дисциплін «Інноваційний розвиток підприємства»; «Бізнес-планування», «Діджиталізація бізнесу та цифрові трансформації сучасності» (довідка № 21/511 від 21.04.2019 р.).

Теоретична та практична значущість наукових результатів підкріплена документально і відповідає вимогам МОН України до дисертаційних досліджень.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в наукових виданнях. Ознайомлення з публікаціями автора дозволяє констатувати, що їх зміст відображає результати дисертаційного дослідження, а характер видань відповідає встановленим вимогам до опублікування результатів досліджень на здобуття ступеня доктора економічних наук.

Результати дослідження опубліковано у 52 наукових працях (загальний обсяг 47,18 друк. арк.), серед яких: 6 монографій, з яких одна одноосібна обсягом 15,2 друк. арк.; 12 статей у наукових фахових виданнях України, 9 статей у фахових виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз, та періодичних наукових виданнях інших держав; 20 праць, де додатково представлено результати дослідження. Слід відзначити, що є стаття у періодичному виданні, яке входить до наукометричної бази даних Scopus. Особисто автору належить 40,36 друк. арк.

Основні положення та результати дослідження оприлюднено на 20 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Зміст опублікованих праць здобувача достатньо повно відображає сутність отриманих результатів наукового дослідження та підтверджує наукову новизну. Тому, апробацію результатів дисертаційної роботи можна вважати достатньою.

Обсяг дисертаційної роботи, представлена новизна виконаних досліджень, результати практичного впровадження, повнота висвітлення наукових положень у надрукованих працях, апробація отриманих результатів в цілому відповідають чинним вимогам, які ставляться до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Оцінка ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації, мова дисертаційної роботи, відповідність встановленим вимогам.

В авторефераті дисертаційного дослідження Хаврової К.С. достатньо повно відображено зміст основних положень дисертації, ідентичних їй за структурою та змістом. В ньому розкрито актуальність обраної теми, наукову новизну розробок, подано висновки та рекомендації автора. Наведено список опублікованих праць за темою дисертаційної роботи.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) і профілю спеціалізованої вченої ради Д 08.120.01 Університету імені Альфреда Нобеля. Структурна побудова відповідає кваліфікаційним вимогам щодо представлення матеріалів дослідження – є послідовною та пов'язаною єдиною цільовою спрямованістю відповідно до теми і визначених завдань дослідження. Стиль викладення основного змісту, висновків та рекомендацій відповідає вимогам науковості, послідовності, стилістичної чистоти. Проблематика дослідження прослідковується як на початковому етапі теоретичного обґрунтування, так і на заключному етапі розробок відповідних рекомендацій щодо її впровадження. Методи дослідження, застосовані автором у процесі доведення основних положень дослідження, не викликають сумнівів. Мова дисертації достатньо лаконічна, коректна та зрозуміла.

Оформлення автореферату та дисертації відповідає чинним вимогам до дисертаційних робіт та досліджень такого рівня.

Дискусійні положення та зауваження. Поряд із загальною позитивною оцінкою представлених у дисертаційній роботі Хаврової К.С. положень, висновків та рекомендацій, слід надати певні зауваження.

1. Відповідно до завдань і з метою досягнення встановленої мети в роботі набула подальшого розвитку методологічна платформа управління інтелектуалізацією діяльності (рис. 1.17, с. 110-112), що, безумовно, є необхідним. Однак, вважаємо, що у цьому випадку більш доцільно дотримуватися класичних підходів до визначення ролі інституційного і синергетичного підходів для цілей інтелектуалізації діяльності, а також уточнити, яким чином об'єкти, методи і інструментарій та принципи її забезпечення, визначені для мікрорівня, кореспондуються з дослідженням на мезо- і макрорівнях.

2. Слід зазначити, що для досягнення поставленої в роботі мети автором запропоновано концепцію інтелектуалізації діяльності торговельного підприємства (рис. 2.12, с. 159). При цьому доцільно було б приділити увагу деталізації елементів в межах її блоків: теоретико-методологічне підґрунтя і прикладні аспекти. Це дозволило б вже на даному етапі обґрунтувати дії і процедури щодо інтелектуалізації діяльності, необхідні для проведення подальших досліджень щодо доведення авторської ідеї та вибору стратегії підприємства.

3. За зрозумілого підходу до визначення впливу факторів зовнішнього середовища на інтелектуалізацію діяльності торговельних підприємств,

проведеного з залученням коефіцієнту комплементарності (рис. 3.14, с. 196-197), залишається питання щодо встановлення так званого середнього впливу за виділеними групами факторів зовнішнього середовища на інтелектуалізацію діяльності торговельного підприємства, який оцінено коефіцієнтом 0,493, що потребує пояснень автора з цього приводу.

4. Досліджуючи інтелектуалізацію діяльності торговельних підприємств, автором виділено у якості її складових соціальну та інтелектоорієнтовану компоненти, що у подальшому використовується для формування теоретико-методичного підходу до їх оцінки (с. 209-217). З тексту стає зрозумілим, що увага акцентується на визначальній ролі інтелектоорієнтованої компоненти, однак, підтвердження щодо критеріїв такого вибору в роботі не наведено. Тож, деталізація авторського підходу дозволила б обґрунтувати доказову базу обраної методології дослідження.

5. В підрозділі 4.3, що має назву «Оцінка рівня інтелектуалізації діяльності підприємства за різними форматами бізнес-моделі» розглядається процедура розрахунку інтегрального показника інтелектуалізації із залученням емпіричного й графічного методів за загальними показниками відповідно до кластерів індикаторів та визначено його рівень. Зважаючи на важливість значення інтегрального показника для вибору форматів інтелектуалізаційної бізнес-моделі підприємства (с. 251-254), варто було б оцінити наслідки недостатнього рівня інтелектуалізації на фінансові результати функціонування підприємств, а також конкретизувати рекомендації щодо його підвищення.

6. Безумовно, визначення ступеня гармонійності інтелектуалізації діяльності підприємств за кластерами кваліфікацій, здібностей та можливостей є доречно залученим методичним інструментарієм для її оцінки (с. 282-283). За нашим міркуванням, для посилення практичної значущості проведеного дослідження і підтвердження висновків потребує доповнення інформація про важелі впливу на ступінь гармонійності інтелектуалізації діяльності торговельного підприємства та її значення для управління досліджуваним процесом.

7. Автором вперше запропоновано підхід до вибору стратегії управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств, серед процедур якого виділяється побудова матриці реалізації стратегії (рис. 5.8, с. 293), де наведено характеристики ситуативної поведінки у разі різних варіантів вибору стратегії. При цьому, не конкретизовано відповідні рекомендації щодо реалізації стратегії за визначеними векторами А, В, С. Враховуючи цікавість запропонованого підходу, обґрунтування авторської позиції до означеної проблеми, по-перше, було корисним для науковців, а, по-друге, дозволило б на практиці підвищити результативність обраних стратегій управління інтелектуалізацією діяльності торговельних підприємств.

Висловлені зауваження і зазначені недоліки не знижують позитивної оцінки теоретичного рівня та практичного значення результатів дисертаційної роботи і не стосується принципів положень, що визначають наукову новизну і виносяться на захист.

Загальний висновок. Дисертація Хаврової Катерина Сергіївни на тему: «Інтелектуалізація діяльності торговельних підприємств: концепція та методологія» є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні, методологічні, методичні, практичні результати, що в сукупності вирішують наукову проблему – обґрунтування теоретико-методологічних підходів та розробки практичних рекомендацій щодо інтелектуалізації діяльності торговельних підприємств.

З огляду на актуальність теми дослідження, отримані результати, їх наукове і практичне значення в сучасних умовах господарювання торговельних підприємств, вважаємо, що дисертаційна робота: «Інтелектуалізація діяльності торговельних підприємств: концепція та методологія» є власним науковим дослідженням, за структурою, обсягом і характером викладення матеріалу дисертаційна робота відповідає пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами і доповненнями), а її автор Хаврова Катерина Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва,
маркетингу та економіки підприємства
Університету митної справи та фінансів

Жадько К.С.

